

วรรณกรรม ต่างเรื่อง

โดย

พระมหามุนี (ทวี) และคณะ

คำอธิบายโดย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาจางวาง

คำนำ

วรรณกรรมต่างเรื่อง เล่มนี้ ประกอบด้วย

๑. ระเด่นลันได แต่งโดย พระมหามนตรี (ทรัพย์)
๒. พระมะเหลเถไถ แต่งโดย คุณสุวรรณ
๓. อุณรุทร้อยเรื่อง แต่งโดย คุณสุวรรณ

พร้อมด้วยคำอธิบายโดย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

วรรณกรรมเรื่อง “ระเด่นลันได” เป็นบทละครที่มีชื่อเสียง แต่งโดย พระมหามนตรี (ทรัพย์) เนื้อหาของเรื่องมีลักษณะของ จดหมายเหตุ บรรยายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับแขกชื่อ “ลันได” แต่แต่งเป็นบทละครเพื่อให้เกิดอรรถรสในการอ่าน แม้จะเป็น เรื่องราวที่เกิดขึ้นจริง แต่พระมหามนตรี (ทรัพย์) ก็สามารถ สอดแทรกอารมณ์ขันลงไปในบทละครได้อย่างกลมกลืน ทำให้ “ระเด่นลันได” เป็นที่นิยมของผู้อ่านมาตั้งแต่ครั้งแรกที่แต่งจนถึง ปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในเล่มยังได้รวบรวมบทละครที่แต่งโดย “คุณสุวรรณ” ซึ่งเป็นธิดาของพระยาอุไทยธรรม (กลาง) ราชินิกุลบางช้าง ไว้ด้วย บทละครทั้งสองเรื่อง ได้แก่ “พระมะเหลเถไถ” และ “อุณรุทร้อยเรื่อง” บทละครของคุณสุวรรณมีลักษณะพิเศษ คือ ใช้ภาษาที่แปลกไปจากบทละครทั่วไป แต่ผู้อ่านก็ยังสามารถเข้าใจเนื้อหาได้

สำนักพิมพ์ลัคนุกบุ๊ค หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การจัดพิมพ์วรรณกรรมทั้งสามเรื่องในครั้งนี้ จะช่วยให้ผู้อ่านรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษา และชื่นชมวรรณกรรมไทยอันทรงคุณค่า และขอรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้กรุณาอธิบายบทละครแต่ละเรื่องไว้ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาและที่มาของวรรณกรรมเหล่านี้มากยิ่งขึ้น

สารบัญ

คำนำ.....	๑
สารบัญ.....	๓
อธิบายบทละคร.....	๔
เรื่อง ระเด่นลันได	๔
บทละคร เรื่อง ระเด่นลันได.....	๘
อธิบายเรื่องบทละครของคุณสุวรรณ	๗๒
บทละคร เรื่อง พระมะเหลเถไถ.....	๗๖
ของ คุณสุวรรณ	๗๖
บทละครอุณรุทร้อยเรื่อง.....	๑๐๙
ของ	๑๐๙
คุณสุวรรณ	๑๐๙

อธิบายบทละคร

เรื่อง ระเด่นลันได

บทละคร เรื่อง ระเด่นลันได ถ้าอ่านโดยไม่ทราบเค้ามุล ก็คงจะเข้าใจว่า เป็นบทแต่งสำหรับเล่นละครตลก แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น หนังสือ เรื่อง ระเด่นลันได นี้ ที่แท้เป็นจดหมายเหตุ หากผู้แต่งประสงค์จะจดให้ขบขันสมกับเรื่องที่จริง จึงแก้มัดแต่งเป็นบทละครสำหรับอ่านกันเล่น หาได้ตั้งใจจะให้ใช้เป็นบทเล่นละครไม่

เรื่อง ระเด่นลันได เป็นหนังสือแต่งในรัชกาลที่ ๓ เล่ากันมาว่า ครั้งนั้น มีแขกคนหนึ่งชื่อ “ลันได” ทำนองจะเป็นพวกฮินดูชาวอินเดีย ชัดเชพเนจรเข้ามาอาศัยอยู่ที่ใกล้โบสถ์พราหมณ์ในกรุงเทพฯ เทียวสืขขทานเขาเลี้ยงชีพเป็นนิจ พูดภาษาไทยก็มีใครได้ หัดร้องเพลงขอทานได้เพียงว่า “สุวรรณหงส์ถูกหอกอย่าบอกใคร บอกใครก็บอกใคร” ร้องทวนอยู่แต่เท่านี้ แขกลันไดเทียวขอทานจนคนรู้จักกันโดยมาก ในครั้งนั้น มีแขกอีกคน ๑ เรียกกันว่า “แขกประคู้” ทำนองก็จะเป็นคนชาวอินเดียเหมือนกัน ตั้งคอกเลี้ยงวัวนมอยู่ที่หัวป้อม (อยู่

ราวที่สนามหน้าศาลสถิตยุติธรรมทุกวันนี้) มีภรรยาเป็นหญิงแขกมลายูชื่อ “ประแดะ” อยู่มา แยกกันได้กับแขกประดู่เกิดวิวาทกันด้วยเรื่องแย่งหญิงมลายูนั้นโดยทำนองที่กล่าวในเรื่องละคร คนทั้งหลายเห็นเป็นเรื่องขบขัน ก็โจษกันแพร่หลาย พระมหามนตรี (ทรัพย์) ทราบเรื่อง จึงคิดแต่งเป็นบทละครขึ้น

พระมหามนตรี (ทรัพย์) นี้ เป็นกวีที่สามารถในกระบวนแต่งกลอนแปด จะหาตัวเปรียบได้โดยยาก แต่เขามีชื่อเสียงโด่งดังในการแต่งกลอนต่อเมื่อถึงแก่กรรมแล้ว เพราะเมื่อมีชีวิตอยู่ ไม่ใคร่พอใจแต่งโดยเปิดเผย หนังสือซึ่งพระมหามนตรี (ทรัพย์) ได้ออกหน้าแต่งมีปรากฏแต่โคลงฤๅษีคัดตน บท ๑ กับเพลงยาวกลบทชื่อ กบตันสามตอน (ซึ่งขึ้นต้นว่า "เจ็บคำจำกัดจิตขวย") บท ๑ เท่านั้น ที่พระมหามนตรี (ทรัพย์) มีชื่อเสียงสืบต่อมาจนรัชกาลหลัง ๆ เพราะแต่งหนังสืออีก ๒ เรื่อง คือ เพลงยาวแต่งว่าพระยามหาเทพ (ทองปาน) ^๑

^๑ "เพลงยาวแต่งว่าพระยามหาเทพ (ทองปาน)" หมายถึงเพลงยาวที่พระมหามนตรี (ทรัพย์) แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ เพื่อเสียดสีและประจานพระยามหาเทพ (ทองปาน) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นจมีนราชามาตย์ โดยมีเนื้อหาเสียดสีและประจานพฤติกรรมของจมีนราชามาตย์ (ทองปาน) ที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เล่ากันว่าพระมหามนตรี(ทรัพย์)เขียนเพลงยาวลงกระดาษแล้วนำไปปิดไว้ที่ทึมดาบตำรวจ ซึ่งเป็นสถานที่ที่จมีนราชามาตย์มักไปนั่งเป็นประจำเนื้อหาในเพลงยาวเป็นการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมที่หยิ่งโส โอ้อวด และวางอำนาจของจมีนราชามาตย์ มีการใช้ถ้อยคำที่คมคาย ตลกขบขัน และเสียดสี ทำให้ผู้คนจดจำและพูดถึงกันอย่างแพร่หลาย

เมื่อยังเป็นจมีนราชามาตย์ เรื่อง ๑ กับบทละคร เรื่อง ระเด่นลันได นี้
เรื่อง ๑

เพลงยาวว่าพระยามหาเทพ (ทองปาน) นั้น เล่ากันมาว่า
เป็นแต่ลอบแต่ง แล้วเขียนมาปิดไว้ที่ ทิมดาบ^๒ ตำรวจใน
พระบรมมหาราชวัง ผู้อื่นเห็นก็รู้ว่า เป็นฝีมือพระมหามนตรี (ทรัพย์)
แต่ไม่มีผู้ใดฟ้องร้องว่ากล่าว มีแต่ผู้ลอกคัดเอาไป (แล้วเห็นจะเลยฉีก
ทิ้งต้นหนังสือเสีย จึงไม่เกิดความฐานทอดบัตรสนเท่ห์^๓) ด้วยครั้งนั้น
มีคนชิงพระยามหาเทพ (ทองปาน) อยู่มาด้วยกัน เพลงยาวนั้นก็เลย
แพร่หลาย หอสมุดได้พิมพ์เพลงยาวนั้นไว้ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ
เล่ม ๓ ประจำปีกุน จุลศักราช ๑๒๔๙ (พ.ศ. ๒๔๓๐)

ส่วนบทละคร เรื่อง ระเด่นลันได เหตุที่แต่งเป็นดังอธิบายมา
ข้างต้น ถ้าผู้อ่านสังเกตจะเห็นได้ว่า ทางสำนวนแต่งดีทั้งกระบวนบท
สุภาพและวิธีที่เอาถ้อยคำขบขันเข้าสอดแซม บางแห่งกล้าใช้สำนวน
ต่ำช้าลงไปให้สมกับตัวบท แต่อ่านก็ไม่มีที่จะเขินเคอะในแห่งใด

^๒ ในสมัยโบราณ "ทิมดาบ" หมายถึง ที่พักของขุนนางที่คอยเฝ้าฟังกระแสราชการ หรือที่พักของเจ้า
พนักงานรักษาการณ์ หรือที่คุมขังคนเป็นโทษในพระราชวัง

^๓ "บัตรสนเท่ห์" หมายถึง จดหมายหรือข้อความที่กล่าวโทษหรือกล่าวหาผู้อื่นโดยไม่ระบุชื่อผู้ส่ง
หรือไม่ใช้ชื่อจริง โดยมีจุดประสงค์เพื่อใส่ร้ายป้ายสีหรือทำให้ผู้อื่นเสื่อมเสียชื่อเสียง

เพราะฉะนั้น จึงเป็นหนังสือซึ่งชอบอ่านกันแพร่หลายตั้งแต่แรกแต่ง
ตลอดมาจนในรัชกาลหลัง ๆ นับถือกันว่า เป็นหนังสือกลอนชั้นเอก
เรื่อง ๑

บทละคร เรื่อง ระเบิดนันทไธ นี้ มีผู้เคยพิมพ์มาแล้ว แต่ฉบับ
ที่พิมพ์มาก่อนวิปาสคลาดเคลื่อน และมีผู้อื่นแต่งแทรกแซม
เพิ่มเติมอีกเป็นอันมากจนวิปริตผิดรูปฉบับเดิม กรรมการหอพระสมุด
ฯ เห็นว่า บทละครเรื่อง ระเบิดนันทไธ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญในหนังสือ
กลอนไทยเรื่อง ๑ ซึ่งสมควรจะรักษาไว้ให้บริสุทธิ์ จึงได้พยายามหา
ฉบับมาแต่ที่ต่าง ๆ สอบชำระแล้วพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้

แต่เสียดายอยู่ที่บทตอนท้ายในเล่มนี้ยังขาดฉบับเดิมอยู่สัก
สามกึ่งหน้ากระดาษ เนื้อเรื่องที่ขาดเพียงใดจะอธิบายบอกไว้ท้าย
เล่มสมุด เพื่อท่านผู้ใดมีฉบับบริบูรณ์ ถ้ามีแก้ไขคัดส่งมายังหอพระ
สมุดฯ หรือให้ยืมต้นฉบับมาให้พระสมุดฯ คัดได้ จะขอบพระคุณเป็น
อันมาก

บทละคร เรื่อง ระเด่นลันได

- ซ้ำปี -

๑ มาจะกล่าวบทไป

ถึงระเด่นลันไดอนาถา

เสวยราชย์องค์เดียวเที่ยวรำภา

ตามตลาดเสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์

อยู่ปราสาทเสาคอดยอดด้วน

กำแพงแก้วแล้วล้วนด้วยเรียวหนาม

มีทหารหอนเห่าเฝ้าเฝ้าโมงยาม

คอยปราบปรามประจามิตรที่คิดร้าย

ฯ ๔ คำ ฯ

๑ เทียวสี่ซอกข้าวสารทุกบ้านช่อง

เป็นเสปียงเลี้ยงท้องของถวาย

ไม่มีใครชิงชิงทั้งหญิงชาย
ต่างฝากกายฝากตัวกลัวบาร์มี
พอโพล้เพล้เวลาจะสายณห์
ยุ่งชุมสุขมควันแล้วเข้าที่
บรรทมเหนือเสื่อลำแพนแท่นมณี
ภูมิชอบเซาเมากัณฐา
ฯ ๔ คำ ฯ

- ร่าย -

๑ครั้งรุ่งแสงสุริยันตะวันโด่ง
ไก่อโคงลงในอ่างแล้วล้างหน้า
เสร็จเสวยข้าวตังกับหนังปลา
ลงสระสงรงคงคาในท้องคลอง
ฯ ๒ คำ ฯ เสมอ

- ชมตลาด -

๑กระโดดดำสามทีสี่เหือโคล
แล้วอย่างขึ้นบันไดเข้าในห้อง
ทรงสุคนธ์ปนละลายดินสอพอง
ชโลมสองแก้มคางอย่างแมวคราว
นุ่งกางเกงเข็มหลงลงกรณ์
ผ้าทิพย์อาภรณ์พื้นขาว
เจียรระบาทเสมียนละว้ามาแต่ลาว
ดูราวกับหนังแซกเมื่อแรกมี
สวมประจำตีควายตะพายยาม
หมดจดงดงามกว่าปันหยี
กุมตรบองกันหมาจะราวี
ถือขอจรลีมาตามทาง
ฯ ๖ คำ ฯ เพลงซ้ำ

๑ มาเอามาถึง

เมืองหนึ่งสร้างใหม่ดูใหญ่กว้าง

ปราสาทเสาเล้าหมูอยู่กลาง

มีคอกโคอยู่ข้างกำแพงวัง

พระเยี่ยงอย่างเข้าทางทวาร

หมู่หมาเห่ห้อมล้อมหน้าหลัง

แกว่งตระบองป้อนปัดอยู่แก้ง

พระทรงศักดิ์หยักรั้งคอยราญรอน

ฯ ๔ คำ ๗ เชิด

๑ เมื่อนั้น

นางประแดะหูกวางดวงสมร

ครั้นรุ่งเช้าท้าวประดู่ภูธร

เสด็จจรจากเวียงไปเลี้ยงวัว

โฉมเฉลาเนาในที่ไสยา

บรรจงหันกัญชาไว้ทำผ้า

แล้วอาบน้ำทาแป้งแต่งตัว
หิวหว่าหาหาเกล้าผมมวย
ได้ยินแว่วสำเนียงเสียงหมาเห่า
คิดว่าว้าวเข้าในสวนกล้วย
จึงออกมาเผยเกลอยู่แร้ว
ตวาดด้วยสุรเสียงสำเนียงนาง
พอเหลือบเห็นระเด่นลันได
อรไทผินผ่นหันข้าง
ชม้อยชม้ายชายเนตรคูพลา
ชะน้อยถูรูปร่างราวกับกลิ้ง
งามกว่าภัสดาสามี
ทั้งเมืองตานีไม่มีถึง
เกิดกำหนดกลัดกลุ้มรุมรัง
นางตะลึงแลดูพระภูมิ

๑เมื่อนั้น

พระสุพรรณลันไธเรื่องศรี

เหลียวพบสบเนตรนางตานี

ภูมิพิศพักตร์ลักขณา

ฯ ๒ คำ ฯ

- ชมโฉม -

๑สูงระหงทรงเพริ้วเรียวรูด

งามละม้ายคล้ายอุฐกะหลาป่า

พิศแต่หัวจรดเท้าขาวแต่ตา

ทั้งสองแก้มกล้ายาดังลูกยอ

คิ้วก่งเหมือนงเขาติดฝ้าย

จุมกละม้ายคล้ายพริ้วขอ

หูกวางดวงพักตร์หังอ

ลำคอโตนั่นสั้นกลม

สองเต้าห้อยตุงดั่งถุงตะเคียว

โคนเหี่ยวแห้งรวบเหมือนบวบต้ม

เสวยสลายาจากพระโอษฐ์อม

มันน้ำเขย่นาฉมนางเทวี

ฯ ๖ คำ ฯ

- ร่าย -

๑นี่จะเป็นลูกสาวท้าวพระยา

ฤกว่าเป็นพระมเหสี

อกใจทักทักรักเต็มที

ก็ทรงสี่ขอสวรรณขึ้นทันใด

ฯ ๒ คำ ฯ

- พัดชา -

๑ยักษ์ร้ายร้ายร้องเป็นลำนํ้า

มืออยู่สองสามคำจำไว้ได้